

Géring Zsuzsanna:

Nyilvánosságformáló stratégiák

commedia dell'arte: <ol. művészet>
... A ~ legfőbb jellemvonása a *rögtönzés* volt. Színészei a társulatok vezetőinek (*capocomico*) irányításával közösen dolgozták ki az előadás néhány oldalas *canovaccionak* v. *scenariónak* nevezett cselekményvázlatát. Ez (...) csak a helyzetek egymásutánját, a cselekmény fordulatait, a szerepöket és ezek legfőbb teendőit írta le. Dialógusokat nem tartalmazott, azokat az előadók alkalomról alkalomra szabadon rögtönözték... E rögtönzésnek azonban keretet szabott az, hogy a ~ hosei ún. állandó típusok voltak, akik a különböző társulatok más-más előadásaiban is mindig azonos névvel és azonos jellemvonásokkal, hagyományos jelmezekkel és hasonló maszkokkal v. arcfestéssel léptek fel. (...) Oroszországtól Spanyolországig - a reneszánsz szellemiséget is terjesztve - bejárták egész Európát, s nemcsak a vásári sokadalmakban fogadta őket lelkesedés, hanem az uralkodók is mintegy kézről kézre adták őket. (...) A 18. sz. derekán azonban a ~ előadásai megmerevedtek, modorossá-stilizálttá váltak; a drámafejlődés túllépett a rögtönzött színjáték keretein, a felvilágosodás szellemisége igényesebb és természetesebb kifejezésformákat keresett s talált magának... a tudatosan kifejlesztett polgári jellemvígjáték ... háttérbe szorította. (...) a 19. sz. folyamán mindvégig elevenen tartotta hagyományait, amelyek a 20. századba is átnyúltak és korunk modern színházi törekvéseiben is kimutathatók.

Bevezetés

A Commedia dell'arte a habermasi ideális nyilvánosság metaforája lehet. Jellemzőiben olyan dolgokat ragad meg, melyek mentén az ideális nyilvános diskurzus szerveződik. Nincsenek előre megírt dialógusok, csak egy cselekményváz és a szereplők típusai adottak. Ezek mentén szerveződik előadás a rögtönzés, melyben a darab témájának sokoldalú megjelenítése, ezek egymásra vetítése, összekapcsolódása, a különböző típusú szereplők különböző megközelítései csapnak össze, és alakítják ki a darab végső struktúráját, mondanivalóját.

Ez lenne az idea.

A „valós” diskurzusok azonban nem így szerveződnének. Már a színre lépést is komoly küzdelmek előzik meg, a megszólalások a szereplők stratégiáinak hordozói, melyekkel a nyilvánosság határait akarják meghúzni, a legitim beszélők és témák körét saját érdekeiknek megfelelően kijelölni, mások kijelentéseit kitolni a nyilvános szférából, megszólalások legitimitását megkérdőjelezni. Ezeknek a stratégiai küzdelmeknek egyik komoly tétje magának a nyilvánosság határainak és a közügyek körébe tartozó témák körének kijelölése, ugyanis a nyilvános és közügyeket tárgyaló szféra rendelkezik a legnagyobb legitimitással. Így az itt megszólalók komoly szimbolikus tokét halmozhatnak fel, ha ennek struktúráját a maguk érdekeinek megfelelően tudják kialakítani.

Nyilvánosságformáló stratégiák nem csak az egyének, megszólalók szintjén jelennek meg, hanem az ezeket megjelenítő újságoknál is, hiszen mind a megszólalók, mind a felvonultatott témák, és vélemények szelekciójával hatnak a diskurzus felépítésére. Ilyen témastruktúrákat vizsgáltam egy konkrét diskurzusban, mely egy tavaly novemberben kirobbant vita körül bontakozott ki. Elsőként azokat az elméleti megfontolásokat szeretném részletezni, melyekbe az elemzés beágyazódik.

1. Alapok

Mielőtt belekezdenék az általam kiválasztott diskurzus elemzésébe, fontosnak érzem röviden felvázolni azokat az elméleti alapokat, melyek mentén értelmezem magát a nyilvánosságot, a nyilvános diskurzust.

A köz - magán és a nyilvános - nem nyilvános oppozíció

Egy diskurzus a benne megszólalóknak hatalmi pozíciót biztosít, azáltal, hogy a diskurzus teremti meg a beszélőt, mint a diskurzus egyik létrehozóját és alakítóját, ugyanakkor ki is jelöli a beszélő korlátait, a beszéd szabályait és a lehetséges beszélők körét. Ugyanakkor a diskurzus határa képlékeny, nehezen megfogható, időben nem állandó. Éppen ezért állandó küzdelem folyik a határok kijelölésére, a beszélők körének szigorú és egyértelmű megvonására, a beszéd szabályainak rögzítésére. Két lehetséges - és mint a későbbiekben látni fogjuk ténylegesen működő - dimenzió (Heller - Rényi 1997. nyomán), melyek mentén a nyilvános diskurzus határai körvonalazhatók, és az egyes szereplők és megszólalások helye kijelölhető: a köz - magán, és a nyilvános - nem nyilvános dimenziója.

Ha a köz - magán és a nyilvános - nem nyilvános dimenziót, mint két tengelyt fogjuk fel, akkor elkülöníthetünk négy térrészt, melyek a témák, a megszólalók és a nyilvánosságban (vagy éppen a nem-nyilvánosságban) betöltött szerepük alapján jellemezhetők és valamelyest elválaszthatók. A két legegységesebb és legelfogadottabb tér a közügyekről közemberek által nyilvánosan folytatott diskurzus, valamint a magánügyekről nem nyilvánosan magánszemélyek között folyó diskurzusok. A másik két terület legitimitása már nem ilyen egyértelmű: kérdéses a megítélése annak, amikor közügyekről „közemberek” nem nyilvánosan beszélnek (például titkos ülés az ország hadiiparával kapcsolatban stb.), illetve amikor magánügyekről beszélnek nyilvánosan (ennek legtöbb példáját a „bulvársajtó” prezentálja, legjellemzőbb esete pedig, amikor ismert emberek szerelmi ügyeit tárgyalja a sajtó, de a sort a végtelenségig folytathatnánk).

Ez a séma természetesen egyszerűsít, nem, vagy nehezen tudja kezelni az olyan kérdéseket, hogy egy közszereplő valamilyen „ügye” mikor magán- és mikor közügy. Ennek ékes példája lesz a később bemutatandó egyik diskurzus (a Jeszenszky-levél kapcsán kibontakozó vita), ahol az egyik alapvető kérdés, hogy egy politikus magánvéleménye közügy-e, avagy a magánszféra része és ezáltal a köz, a nyilvánosság előtt titok, és ennek megfelelően kell kezelni, azaz nem beszélni róla.

Viszont éppen az ilyen kérdések mutatják meg, hogy a négy térrész határai nem állandók, hanem folyamatosan újradefiniálódnak. A megszólalók minden megnyilvánulásuk során megpróbálják magukat (expliciten vagy impliciten) elhelyezni ezen két tengely mentén, és egyben a diskurzus többi résztvevőjéhez folyamatosan viszonyítva magukat, az ő helyüket is értelmezni, megjelölni. A beszélő helyének kijelölése mellett folyik a téma helyének meghatározása is, mely szintén stratégiai kérdés lehet (még ha nem feltétlenül tudatosan végiggondolt stratégia is.). Nagyon érdekes példák mutatják egy-egy téma „vándorlását”, helyének alakulását. Ilyen volt például, az angol trónörökös és felesége szerelmi ügyeiről folyó diskurzus.¹ Egy másik példa lehet a politikai ügyek kapcsán folytatott oknyomozó újságírás, mikor valami nem nyilvánosan tárgyalt, titokban tartott közügyet nyilvánosságra hoznak.

Azt látjuk tehát, hogy a még viszonylag jól megragadható végletek között - mint amilyen a parlament a közügyek nyilvános diskurzusában és amilyen a két szomszéd beszélgetése magánéletük legszemélyesebb eseményeiről a nem nyilvános térben -, nem beszélhetünk jól szabályozott, megszilárdult struktúrákról, egyértelmű választóvonalakról.

A köz és a magán fogalmának nincs közvetlen empirikus tartalma, ez inkább egy operációs elv, amelyet a különböző társadalmi helyzetekben - akár más-más módon -, alkalmazni lehet; egy nyelvi eszköz, olyan kifejezés-rendszer, melyet felhasználunk,

¹ „...az angol trónörökös és felesége szerelmi ügyeinek intim részleteiről mindenekezt a C térben [a nem nyilvános magánügy - GZS], tehát személyközi kommunikációban, és az A térben [nyilvánosan tárgyalt magánügy - GZS], főleg a bulvársajtóban folyik diskurzus, de a király család magánéleti válságának kérdése a B térben [nyilvános közügy - GZS] is megjelenik politikai diskurzusként (lásd a BBC-ben folyó Royal Debate-ot, brit politikai napilapokban e témáról folyó vitát stb.), összekapcsolódva a monarchia válságával és a brit politikai berendezkedés témakonstrukciójával. Ebben a témakonstrukcióban a magánügy köztémaként lett definiálva, amelynek kapcsán a legkülönbözőbb érdekcsoportok csapnak össze, saját céljaiknak megfelelően áthangszerelve, újrakonstruálva a témát.” (Heller-Rényi 1997. 95. o.)

hogy tagoljuk társadalmi cselekvéseinket és intézményeinket. Éppen ezért alapvető szerepet játszik a nyugati kultúra intézményeinek és gyakorlatának strukturálódásában. Nem létezik egyértelmű határvonal, nincsenek kikristályosodott szabályok, de nem is teljesen viszonylagos a köz-magán dichotómia használata. Ez egy köztes tér, amelyet (Heller Mária és Rényi Ágnes nyomán) „szürke zóna”-nak nevezhetünk.

A „szürke zóna” tehát nem megmerevedett struktúra, de nem is teljesen esetleges, hanem valamilyen szabályosságot követ. A szabályok azonban térben és időben változnak, és függenek a szituációtól, az aktoroktól... A köz-magán dimenzióban értelmezve a szürke zóna az, ahol kollektív, de nem állami cselekvés folyik.

„A mindennapi életben nem vagyunk rákényszerülve, hogy elkülönítsük köz és magán fogalmát és szféráját, csak amikor valami zavar, konfliktus támad, akkor vagyunk kénytelenek megszilárdítani álláspontunkat. A jogi, politikai, ideológiai szférákban azonban igény van a normatív elkülönítés rögzítésére, éppen azért, mert ok hivatottak arra, hogy eldöntsék a konfliktusokat.”²

A nyilvános és a nem nyilvános dimenzió a „köz” fogalmának a kommunikáció, az érintkezés területén való értelmezése, és elkülönítése a „magántól”, az alapján, hogy a hozzáférés mindenkinek rendelkezésre áll-e, avagy valamilyen mértékben korlátozott. A két szélső eset, a teljes nyilvánosság és a teljes titoktartás között természetesen itt is megtalálhatjuk a „szürke zónát”, a félnyilvános események sorát. Ebben a szürke zónában sok esetben a cselekvők maguk eldönthetik, hogy tevékenységük vagy szervezetük mennyire legyen nyilvános, azaz aktívan befolyásolhatják a nyilvánossági szintet (például egy zártkörű rendezvény egy étteremben...)

Igaz, hogy ez a két elválasztás mesterséges, és a mindennapi életben, a mindennapok diskurzusaiban nincs ilyen élesen jelen, mégis úgy vélem fontos szempontokra és jelenségekre hívhatja fel a figyelmünket, amelyek segíthetnek egy újabb szeletet megvilágítani a nyilvános diskurzus végtelenségig összetett struktúrájából.

A társadalmi nyilvánosság

A társadalmi nyilvánosságról való gondolkodás során a Heller – Némedi - Rényi által megfogalmazott úgynevezett reprezentációs modellt veszem kiindulópontul.³ Ez a modell ötvözi a Habermas elméletén alapuló normatív modell és a bourdieui stratégia-elmélet elemeit.

A társadalmi nyilvánosság ideálja egy korlátok és kényszerek nélküli nyilvánosság, ahol a társadalom minden problémája artikulálódik, minden csoport megjelenhet és megfogalmazhatja értekeit. Azaz ha ezt a nyilvánosságot megvizsgáljuk, akkor a társadalomról kaphatunk képet, mivel a közbeszéd egy az egyben leképezi a közgondolkodást, minden probléma, érték, érdek és vélemény becsatornázódik, nincsenek hierarchiák az önmegjelenítésekben, nincsenek kizáró, tiltó, korlátozó eljárások. Ez az a nyilvánosság, ahol racionális diskurzus folyik, az igazság keresése, a konszenzus kialakítása végett.

² Heller – Rényi: Nyilvánosságelméletek-kurzus, ELTE 1998/99. 1999. 02. 19.

³ Heller – Némedi – Rényi (1990.)

Igaz, hogy ez egy ideális, és egyben elérhetetlen kép, a valóság nem ilyen, de a nyilvánosságnak a valós világban is van egy nagyon eroteljes normatív, „megszentelő” értéke, mely a kényszermentes vita elgondolásán alapul. A kényszerek nélküli beszéd lehetőségét a kommunikatív cselekvés elméletében próbálja igazolni Habermas, mikor arról beszél, hogy magában a nyelvben, a kommunikációs helyzet struktúrájában léteznek olyan potenciálok, amelyek lehetővé teszik az uralommentes beszédet, azáltal, hogy a kommunikatív racionalitás megteremti a bírálhatóság és megindokolhatóság lehetőségét⁴ mind az igaz-hamis állítások, mind a társadalmi normák léte és elfogadottsága, valamint a beszélő szubjektum önabrázolásának hitelessége tekintetében.

„Egyedül a kommunikatív cselekvésmodell előfeltételezi a nyelvet, mint a nem megrövidített megértés közegét, mivel a beszélők és a hallgatók elozetesen értelmezett életviláguk látóhatárából egyszerre viszonyulnak valamihez az objektív, a társadalmi és a szubjektív világban, hogy közös helyzet-meghatározást alkudjanak ki. (...) a kommunikatív cselekvésmodell (...) minden nyelvi funkciót egyaránt figyelembe vesz.”⁵

A habermasi ideális diskurzussal szemben Bourdieu stratégiai (alku) modellje talán több segítséget ad a működő folyamatok leírásához. Itt a nyilvánosság egy strukturált mezo, mely más társadalmi mezoknek alávetett.

„A mezot úgy definiálom, mint objektíven meghatározott pozíciók objektív viszonyainak hálózatát vagy konfigurációját. A pozíciók létezését és a betöltoikre (cselekvőkre vagy intézményekre) gyakorolt kényszereket e pozícióknak a jelenlegi és potenciális helyzetét (*situs*) objektíven definiálja egyfelől a hatalom, vagy a toke azon fajtájának megosztási szerkezete, amelynek a birtoklása révén megszerezhetők azok a sajátos nyereségek, amelyek a mezo tétjei; másfelől a többi pozícióhoz való objektív viszonyuk (uralom, alárendeltség, homológia stb.).” (Wacquant 1990. 58. o.)

A mezok között hierarchia van, az egy-egy mezon belüli diskurzust a mezok érdekszerkeztúrája határozza meg. A különböző pozíciójú és stratégiájú szereplők különböző erőforrásokkal bírnak, és hivatkozhatnak akár más mezobeli „tokéikre” is. Az aktus, a diskurzus nem a tiszta racionális kommunikáció jegyében zajlik, hanem stratégiák harca – ezáltal alapvetően nem is konszenzuskereső.

E modell ugyan közelebb áll a valós viszonyokhoz, de nem magyarázza meg egyrészt, hogy mi többletet ad a nyilvánosság, ha ennyire determinált a többi

⁴ Ami a racionalitás kritériuma Habermasnál: „Az eddigi megfontolások odáig jutottak, hogy egy megnyilatkozás racionalitását a bírálhatóságra és a megindoklóképességre vezettük vissza” (Habermas 1990. 16. o.)

⁵ Habermas (1990) 55-56. o. A „három világ” elképzelés - melyet a popperi koncepció alapján épített be Habermas saját elméletébe -, azt a három világot takarja, amely Habermas szerint cselekvéseink háttérét alkotják, és amelyek mentén a racionalitás három dimenzióját meghatározhatjuk. A három világ, amelyekhez cselekedeteink és kijelentéseink mindig viszonyíthatók: az objektív világ: ami a minket körülvevő „tények” összessége; a társadalmi világ: azok a személyközi viszonyok, amelyeket a résztvevők legitimnek ismernek el; a szubjektív világ: ami a csak az egyén számára hozzáférhető személyes élmények összessége. Cselekvéseink (tiszta típusai) és azok racionalitása az alapján határozható meg, hogy a három közül melyik világra vonatkozik. Ennek megfelelően a három racionalitás-kritérium (a hatékonyságon túl): az igazság, az érvényesség és a hitelesség.

mezotól; másrészt, hogy miért és hogyan hat a kommunikációs mezo eredménye a többi társadalmi mezore.

A Heller-Rényi-Némedi szerzotrió a válaszokat ezekre a kérdésekre a két modell szintézisében véli felfedezni, megalkotva ezáltal a nyilvánosság *reprezentatív modelljét*. E modell alapjai:

– egyrészt: a nyilvánosság elé kilépo személy nem nyilvános létezőbol kreál egy nyilvános létezőt, ami ezáltal egy konstruált szerep, és amely egyfelol szimbolikus munkával születik, másfelol szimbolikus jelentőséggel, értékkel bír;

– másrészt: a nyilvánosság előtt nem mint magánember, hanem mint valaminek a képviselote jelenik meg, ügyek, vagy csoportok reprezentációja.

Elfogadja tehát ez a modell a nyilvánosság értékteremto voltát, ugyanakkor figyelembe veszi azt, is, hogy stratégiai szempontok alapján alakul ki, hogy egy nyilvános szereplo mit mutat meg magából, és hogyan viszonyul a mások által húzott (objektív, illetve objektívalódott) határokhoz, melyek kijelölik a diskurzus mezejét, és megszólalásának kereteit. Azaz nincs olyan nyilvánosság, amely mindent megmutat. Jogos a kérdés, hogy akkor miben különbözik a plurális nyilvánosság eme felfogása a korlátozott nyilvánosságtól. Abban, hogy szemben a korlátozott nyilvánossággal, itt a nyilvánosság elvileg minden témát bemutatthat, nincsenek előre kijelölt tabuk, illetve ezek a hatalmi és stratégiai küzdelmek során folyamatosan alakulnak. Valamint a nyilvánosság határai megbeszélhetok, söt a megszólalások jelentos eroket fordítanak a határok definiálására, megrajzolására, míg korlátozott nyilvánosság esetén erre nincs lehetőség. Míg a plurális társadalmakban a civil társadalom és a nyilvánosság mintegy beleno a politikába, konstituálja a politikát, éles határok nem, vagy nehezen húzhatók, addig a korlátozott nyilvánosságnál minden oldalról élesen definiáltak a határoló, leválasztó vonalak.

Azt láthatjuk tehát, hogy a nyilvánosság legitimál, egy téma, egy szereplo már azáltal jogosultságot nyer, hogy a nyilvános szférába, diskurzusba bekerül, függetlenül a konkrét véleményektol, vitáktól, minosítésektol, melyek esetleg megjelenését kísérik. Éppen ezért a nyilvánosság határainak meghúzása nagyon fontos szerepet játszik a legitim szereplok és ügyek meghatározásában, emiatt ennek a határnak a definiálása állandó kényszer. Ugyanakkor egyben folyamatos lehetőség is más szereplok pozíciójának, szerepének csökkentésére, megváltoztatására. Minden megszólaló folyamatosan elhelyezi magát a nyilvános - nem nyilvános és a köz - magán „tengelyei” mentén, hiszen a nyilvános diskurzusban közügyekrol való beszéd eleve legitimálja jelenlétét, és megszólalását. Ugyanezen logika alapján azonban komoly stratégiai lehetőség rejlik abban, ha más megszólalókat is elhelyez e két tengelyek mellett vagy a saját helyéhez képest rosszabb pozícióba – értem ez alatt, hogy kisebb vagy kétesebb legitimációjú pontba tolv a megszólalót –, vagy saját helyzetének megfelelo, esetleg annál jobb pozíciót tulajdonítva neki, így hierarchizálva a beszélöket, hatalmi rangsort kialakítva a megszólalók között.⁶ Ez a törekvés folyamatos és megteremti egyfelol a

⁶ „...a mezo, mint az eropozíciók közötti objektív viszonyok struktúrája biztosítja és irányítja azokat a stratégiákat, amelyekkel e pozíciók betöltoi – egyénileg vagy kollektíven – pozíciójuk védelmezésére vagy javítására törnek, s arra, hogy a saját termékeikre nézve legkedvezobb hierarchizálási elvet juttassák érvényre.”

Wacquant (1990.) 59. o.

hatalmi toke kovácsolásának lehetőségét, másfelől benne rejlik az ellenállás lehetősége is, hiszen éppen azáltal, hogy minden megszólaló a határokat is definiálja, állandóan módosulnak azok a törésvonalak, melyek mentén az aktuális hatalmi erők elrendeződnek, azaz bekerülhetnek olyan témák, melyek eddig kizorítottak voltak, legitimitást is nyerve ezáltal.

E nyilvános küzdelmek egyik legfontosabb és manapság legmeghatározóbb terepe a *média*.

A jelek, képek, „jel-képek”⁷ hatalmi eszközök lehetnek, olyan értelemben, hogy lojalitást, elfogadást, elismerést teremthetnek, ugyanakkor már meglévő lojalításokat alá is áthatnak. A jel kifejezés kapcsán nem csak az elektronikus médiára kell gondolnunk, hanem a „jel-képek” olyan csoportjaira is, mint a szobrok, a nemzeti jelvények (zászló, címer...), a kötelező iskolai tananyag és így tovább, melyek mind-mind többek között a közösségi identitást, a nemzeti összetartozás érzését teremtik meg és erősítik szüntelen, még ha önmagukban kevesek is a közösség fenntartására.

Maga a média, melynek struktúráját mind a megszólalók, mind a működtetők, mind a közönség alakítja, alkalmaz nyilvánosságformáló stratégiákat. Komoly szelekciós mechanizmusok működnek, melyek különbözőképpen rajzolják ki adott diskurzus struktúráját a különböző újságokban, hírekben stb.

Az itt bemutatott elemzés egy – a nyilvánosságot tematizáló technikákat feltérképező – kutatás első lépcsőfoka.

2. Egy példa a mindennapokból: A Jeszenszky-levél

A köz - magán, nyilvános - nem nyilvános határának kijelölését célzó küzdelmek és stratégiák jó példája az 1999. november 23-án kirobbant vita Jeszenszky Géza amerikai nagykövetségünk levele kapcsán. (lásd melléklet) A levél a magyar Pulitzer-díj alapítójának, Fábry Pálnak íródott, és többek között az 1999. évi díjazottak szűkebb körét kritizálta, mely nagy felháborodást váltott ki itthon, mikor a levél nyilvánosságra került. A levél – írója állítása szerint – magánlevél. Ennek ellentmondani látszik azonban, hogy nagykövetségi levélpapírra íródott és Jeszenszky Géza, mint amerikai nagykövet írta alá. Ez az a pont, ami számunkra a továbbiakban érdekes lesz.⁸

Egy olyan határterületen játszódik ez a vita, melyen jól kimutathatók a köz - magán és a nyilvános - nem nyilvános elválasztások stratégiai szerepei. Nagyon fontos kérdés lesz, mint a későbbiekben látni fogjuk, hogy mi az, ami közügyvé tesz valamit. Hasonlóképp kardinális pont, hogy egy közszereplő magánszférája, magánvéleménye a „határok” mely oldalára helyezhető. Ezek azért is játszanak komoly szerepet – és nemcsak ebben a vitában –, mert beemelhetnek, illetve kitolhatnak kérdéseket, problémákat, személyeket a nyilvánosan megtárgyalandó közügyek teréből, amely a nyilvános diskurzusban nagyon komoly szimbolikus toke nyereséget, illetve

⁷ Price, M. E. (1998) könyvében a magyar fordítás (Horányi Attila és Csapodi Barbara) során alakult ki ez a megnevezés az IMAGE és IMAGERY szavak használatára.

⁸ A levél tartalmi elemzését, kritikáját nem tekintem a dolgozat céljának, én itt egy szociológiai jellegű elemzést szeretnék készíteni éppen ezért nem is minősítem a hozzászólókat, a véleményeket és az érveket.

veszteséget jelenthet, és legitimációs bázisul is szolgálhat, vagy éppen ellenkezőleg, támadási felületet nyithat a társadalmi elfogadottság területén.

Jelen diskurzus elemzésénél ilyen jellegű stratégiák bemutatására törekszem, úgy, hogy a témával kapcsolatos megszólalásokat egy minőségi kódrendszerrel lekódoltam, majd ennek alakulását vizsgáltam (Ez a tanulmány egy nagyobb lélegzetvételi kutatás bevezető szelete, a kvantitatív elemzésre a későbbi dolgozat keretei között kerül majd sor.)

Eloszor a korpuszról mondanék pár szót, hogy milyen újságokból válogattam, és miért; milyen jellegű írásokat; milyen szempontok alapján. Majd rátérnék a kódrendszerre, a kijelentések vizsgálatának szempontjaira. Ezek után a kódolás alapján megpróbálok felvázolni néhány stratégiát, illetve két szemben álló struktúrát a téma nyilvános értelmezését és interpretálását tekintve.

A korpusz

A vita 1999. november 23-án robbant ki, mikor Jeszenszky Géza levelét egy hírügynökség nyilvánosságra hozta. Én ettől a naptól kezdve vizsgáltam öt országos terjesztésű napilapot⁹: a Népszabadságot, a Magyar Hírlapot, a Napi Magyarországot, a Népszavát és a Magyar Nemzetet. Úgy gondolom, hogy a nyilvánosság egy jelentős szeletét képezik ezek a lapok. Azért választottam napilapokat, mert azok gyorsabban követik az eseményeket és gyorsabban reagálnak egy-egy téma kapcsán, több érintettet tudnak megszólaltatni, és időben is jól mutatják egy ügy kapcsán kibontakozó tematizáció alakulását, mint a heti, illetve a havilapok.

A keresések eredményeképpen azt láttam, hogy hírek, történések, hozzászólások jórészt novemberben voltak, illetve december elején akadt még elszórva egy-egy (lásd 1. táblázat), úgyhogy ennek a két hónapnak a cikkei vettem alapul.

1. táblázat

	November	December	összesen
Népszabadság	9	1	10
Magyar Hírlap	9	-	9
Napi Magyarország	4	-	4
Népszava	7	-	7
Magyar Nemzet	4	-	4
összesen	33	1	34

A válogatás során egyedül az olvasói leveleket hagytam ki a korpuszból, mert azáltal egy olyan másik szférát is beemeltem volna – nevesen a hétköznapi magánemberek megjelenése közügyek kapcsán a nyilvános szférában –, amelyet jelen keretek között nem tudtam már elemezni.¹⁰

⁹ A későbbiekben tervezem az elektronikus médiában (elsősorban rádió és televízió) is az üggyel kapcsolatos hírek, esetleges viták, megszólalások vizsgálatát.

¹⁰ Ennek kapcsán természetesen az újságok szelekciós szerepét sem szabad figyelmen kívül hagyni, még ha deklarált törekvésük és hirdett igéjük is a pártatlanság, és a vélemények sokrétu, széles skálájú bemutatása.

Így összesen 34 cikket találtam, mely teljes egészében, vagy részben a Jeszenszky levéllel foglalkozik.

A kódrendszer¹¹

Az elemzésbe beemelt cikkek alapján felvázoltam azokat a fobb kérdéscsoportokat, melyek köré a megszólalások alapvetően szerveződtek:

1. köz és magán szféra határai, hatásai egymásra¹²
 - 1.1. politikai jelképek
 - 1.2. politikus, politika beleszólási joga magánkérdésekbe, magánvéleményekbe, ezek minosítése
 - 1.3. a politikus magánvéleménye
2. nyilvános és nem nyilvános szféra határai
 - 2.1. a kijelentés tartalmának nyilvánossága versus magánlevél nyilvánosságra hozatala
 - 2.2. zárt ülés, nyilvános ülés politikai kérdésekben

Már első olvasásra világossá vált, hogy két jól elhatárolható véleményhalmaz található az ügy megítélése kapcsán, ezért a továbbiakban ezt a két oldalt külön kezeltem. Elnevezésükben a kormánypárti és az ellenzéki jelzokkal illettém őket, használva a sajtóban elfogadottá vált elhatárolást, amik mentén sokszor a megszólaló szereplők is definiálják magukat. Ez deklaráltan a hozzászólásokban is megjelenik¹³, ezért bátorítottam ezzel a megkülönböztetéssel élni. Nem akarok „aktuálpolitikai jellegű” következtetést levonni ebből, ahhoz a korpusz sokkal többre támaszkodna, ezért szükséges. A későbbiekben látható lesz, hogy vannak olyan személyek, megszólalások, melyeket nehéz ebben a kategorizációban egyértelműen elhelyezni, ezek jellemzésére külön kitérek.

Ezek után kijelöltem az összes megnyilatkozást (megnyilatkozáson értve bármely megszólalást, megszólítást, különválasztva minden tartalmában, stílusában kicsit is eltérő mondatot, mondatrészt), mely a levélre reagált, majd elkezdtem az egyes kérdéscsoportok alá elrendezni, kidolgozva egy részletesebb tematizálást. A megnyilatkozások egy része nem sokban különbözött egymástól, így ezeket összevonva a kijelentéseknek az elozónál szűkebb, de strukturáltabb csoportját kaptam.¹⁴

¹¹ A kutatás módszerének kidolgozása során sokat segített Csigó Péter. (lásd még Csigó, 1999.)

¹² A köz-magán, és nyilvános-nem nyilvános elválasztás értelmezése kicsit más itt, mint a fentiekben kifejtettem, erről részletesebben később.

¹³ például: „... a kormányoldal és az ellenzék álláspontja most sem közeledett egymáshoz.” In: Zárt ülésen Jeszenszkyrol. A külügyi bizottságban ismét eltér az ellenzék és a kormánypártok álláspontja, Magyar Hírlap, 1999. november 26. 3. o.

¹⁴ Például különböző megnyilatkozások a következők:

„...fogalma sincs, hogyan kerülhetett nyilvánosságra ez a magánjellegű levél”

„...el sem tudom képzelni, hogy egy privátlevél miképpen juthatott nyilvánosságra”

„...megdöbbenetek tartja, hogy egy magánjellegű levél nyilvánosságra kerülhetett”

„...szégyenletesnek nevezte, hogy újságírók megszerezték a levelet”

„Kijelentés az elemzés alapegysége, az a közlési funkció, amelyet a megnyilatkozások egy csoportja betölt. A kutatás feladata az, hogy definiáljuk a diskurzusban megjelenő összes kijelentést. (...) A kijelentésre alapvetően, mint „tartalomra”, „értelmi egységre”, „üzenetre” kell tekintenünk, amely sokféleképp megnyilvánulhat, s amely úgy határozható meg, ha összegyűjtjük mindazon megszólalásokat, amelyek ugyanazt az üzenetet jelenítik meg (...) az alapján a „szerep”, „funkció” alapján, amit az adott megszólalás a többi megszólalás hálójában betölt.” [Csigó (1998), 25. o.]

A kijelentések alapján alakítottam ki végül a két tematikát (lásd melléklet). E két tematika a kódolás alapja. A későbbiekben a kódok kezdő betűjele utal arra, hogy az adott kijelentés az ellenzéki (e), vagy a kormánypárti (k) tematikába illeszkedik.

Amennyire lehet, törekedtem az azonos kérdéscsoport kapcsán felmerülő ellentétes vélemények párhuzamos megjelenítésére (azonos számok – azonos kérdésre adott ellentétes vélemények), de ez nem működött mindenhol a két oldal különböző fokú témakidolgozásai miatt.¹⁵

Stratégiák, interpretációs struktúrák

Mielőtt rátérnék a kódolás eredményeként kialakuló kép bemutatására, néhány szóban kitérnék a politika, illetve a köz - magán, nyilvános - nem nyilvános vitabeli használatának eltérésére az én fenti megközelítésemtől, hogy elkerüljem a félreértéseket, ami ugyanazon formák, fordulatok, szavak más értelemben való használatából fakadhat.

Ezután eloször az újságok közötti különbségeket tekintem át, majd a szereplők tematizációs stratégiáit, végül a két oldalon kirajzolódott témastruktúráit.

Elozetes megjegyzések

A politika, „politikai” fogalmát a hozzászólók egy szűkebb értelemben használták, mint én a fentiekben kifejtettem. A téma és a hozzászólók zömének aktuálpolitikai szerepéből fakadóan a politikai-t sokkal inkább ezen szerephez kapcsolva értelmezték. Azt is mondhatnám, hogy számukra a politikai ebben a diskurzusban a nyilvános közüggel volt egyenlő, azaz olyan téma, szereplő, megszólalás, stb. mely a nyilvánosság mezejében, azon belül is a „közsféra” terében helyezhető el. A politikai ellentéte tehát náluk a magánszféra volt, lett légyen az nyilvános avagy sem. Miközben az egészet keresztbe metszi az aktuálpolitikai pártállásokhoz való viszonyulás monoton kényszere.

„...kiemelte, hogy a hozzászólásnak sem o, sem a címzett nem járult hozzá”

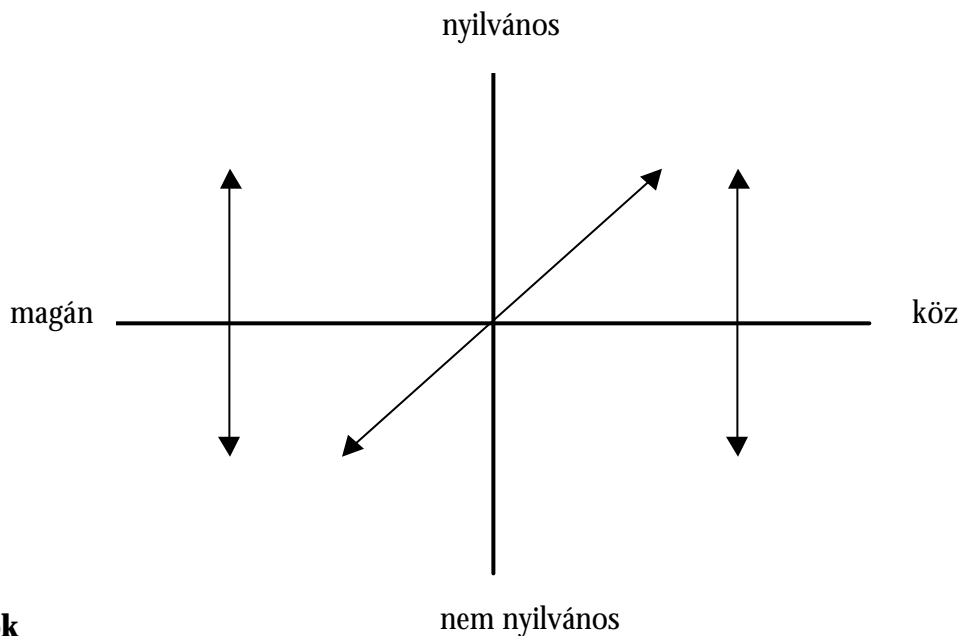
A kódolás és elemzés során azonban a köztük lévő stilisztikai, és tartalmi különbségek nem voltak oly mértékben jelentősek, hogy külön kijelentéseként értelmezzem őket, így a kijelentés (és kód), melyhez rendeltem őket: K211: magánlevél nyilvánosságra hozatala engedély nélkül sérti a sajtó-etika szabályait, és a feleket

¹⁵ Ez is érdekes stratégiai tényező, ahogy a két oldal más-más témákat állít figyelmébe és beszéde középpontjába, figyelmen kívül hagy vagy eljelentéktelenít számára kevésbé kedvező, vagy stratégiaileg kevésbé fontos kérdéseket.

Ezzel kapcsolatosan a köz - magán és a nyilvános - nem nyilvános elválasztás sem mutatkozik meg olyan tisztán, mint a fenti analitikus modellben. Ami nem meglepo, hiszen nem a szélső pólusokon egyértelműen elkülöníthető pontokon játszódnak az események, hanem e két tengely határain, az elhatárolás szempontjainak definiálási lehetőségét kisajátítani igyekezve, a saját elhatárolás legitimálásáért küzdve.

Ezen sajátos szituáció eredményeképpen a szférák és térrészletek egymásba csúsznak, és egymás viszonyítási pontjaivá válnak. A tematikában mégis megtartottam a köz - magán és a nyilvános - nem nyilvános elválasztást, bár a konkrét diskurzus problémafelvetésének alárendelve.

Ennek értelmében a „köz és magán szféra határai, hatásai egymásra” fopontban a szűkebb értelemben vett „politikai” jelenik meg mint „köz” és áll szemben a magán szférával, azaz a nyilvános közszereplő, közjelenyek, közélet és a nem nyilvános magánélet, magánvélemény¹⁶. A „nyilvános és nem nyilvános szféra határai” fopontban a nem nyilvános szféra egyrészt a nem nyilvános magánlevél, illetve egy politikai bizottság zárt ülése, míg a vele szemben álló nyilvános szféra a sajtó nyilvánossága, illetve az aktuálpolitikai nyilvános véleményformálás, valamint egy nyilvános politikai bizottsági ülés.¹⁷ Koordináta-rendszerben ábrázolva e stratégiákat:

Újságok

Az elemzés egyik terepe az újságok közötti különbségek vizsgálata. A nyilvánosság, a diskurzus formálásában nem csak a megszólaló személyek vesznek részt aktívan, hanem maguk az újságok is. Komoly eltérések mutatkozhatnak egy konkrét diskurzus különböző újságok általi megjelenítésében. Teljesen más képet

¹⁶ A „nem nyilvános és magán” és a „nyilvános és köz” térrész közötti határ meghúzásának célja.

¹⁷ Az egyik küzdelem a „nem nyilvános és magán”, illetve a „nyilvános és magán” térrészek közötti határ megrajzolására, a másik a „nem nyilvános és köz”, illetve a „nyilvános és köz” térrészek közötti vonal meghúzására irányul.

rajzolhat két különböző újság a legitim témákról, a diskurzus határaitól, az elfogadott hozzászólókról, a nyilvános szféra határaitól. Nem csak a nyilvános szféra szereplői versengenek a legitimitásért, hanem maguk az újságok is, éppen ezért gyakran kemény szelekciós eljárásokat alkalmaznak, például, már abban, hogy egy adott témával mennyit foglalkoznak (lásd 1. táblázat – a cikkek számainak különbsége), vagy, hogy kiket szólaltatnak meg, hogy milyen témákat emelnek be híreikbe, melyik oldal érveit mutatják be nagyobb arányban.

A kódolás során itt is megmutatkoznak a különbségek. Ezeket több szinten is tetten érhetjük:

- egyrészt megmutatkoznak abban, hogy melyik oldal érvei szerepelnek többször a cikkeikben;
- másrészt a cikkek címei és a vastag betűs kivonatok a hírek az írások elején is van, hogy már az egyik oldal álláspontját tükrözik;
- harmadrészt pedig szelektív a megszólaltatottak körének kiválogatása, mely szintén stratégiai eszköz lehet egy hír szerkesztésekor.

A két oldal érveinek súlya az egyes újságokban jól megmutatkozik, ha megnézzük, hogy melyik újság melyik tematika kijelentéseit közli gyakrabban. (lásd 2. táblázat)

2. táblázat

	kormánypárti	ellenzéki
Népszabadság	24	24
Magyar Hírlap	20	17
Népszava	16	25
Magyar Nemzet	16	4
Napi Magyarország	27	2

E vita kapcsán azt láthatjuk, hogy a Népszabadság és a Magyar Hírlap kiegyensúlyozottabb, a mi szűk kérdésfelvetésünk tekintetében.¹⁸ A Népszava inkább húz az ellenzéki oldalra, többször jelenik meg az ellenzéki tematika, míg a Magyar Nemzetben ugyanez a kormánypárti oldalra igaz. A legszélsőségesebb arányokat a Napi Magyarország mutatja, ahol két ellenzéki kijelentés mellett huszonhét kormánypárti áll, ami nagyon komoly szelekciót tükröz, keményen belenyúl a diskurzus formálásába saját eszközeivel egyoldalúan interpretálva az eseményeket.

A címek és kezdő cikk-kivonatok kiemelt szereppel bírnak a sajtóban. Azon túl, hogy figyelemfelkeltoek, az olvasó ezek alapján szelektál eloször.¹⁹ Tehát az ezekben kódolt üzenetek jutnak eloször el az olvasóhoz. Ezek elemzésénél is érdekes kép bontakozik ki előttünk:

¹⁸ Valószínűleg a későbbiekben a vita egészének feldolgozása, az összes felmerült téma vizsgálata során sokkal jobban kirajzolódna az újságok kétpólusossága is.

¹⁹ Fontos szelekciós tényező még a cikk helye az újságon belül, a cím kiemelésének szintje, és hogy van-e kép az írás mellett, de ezeket most nem vizsgáltam, lévén, hogy ez a kutatás nem dolgozza fel a vita minden témáját és szintjét.

3. táblázat

	kormánypárti	ellenzéki
Népszabadság	1	3
Magyar Hírlap	1	2
Népszava	0	3
Magyar Nemzet	1	0
Napi Magyarország	10	0

A Népszabadság és a Magyar Hírlap ez alapján is kiegyensúlyozottabbnak tunik, bár a Magyar Nemzet és a Népszava sem lóg ki nagyon a sorból. A Napi Magyarország azonban e szempont alapján is szélsőségesen torzít.

A harmadik nyilvánosságformáló tényező az újságok szintjén a témák szelekciója.

Ha megnézzük, hogy melyik újság milyen mélységben jeleníti meg a két tematikát (lásd melléklet) a következő képet kapjuk: az ellenzéki oldal tematikájának legrészletesebb megjelenését a Népszabadságban találhatjuk meg (70%), a kormányoldalét pedig egyrészt a Napi Magyarorszáiban, illetve érdekes módon szintén a Népszabadságban (59-59%). A két oldal bemutatásának mélysége is a fentiekben megmutatkozó jellegzetességeket tükrözi vissza. A Népszabadság mindkét oldalon a legnagyobb „lefedettséggel” bír, bár az ellenzéki tematikát mélyebben tárgyalja. A Magyar Hírlap szintén mindkét oldal bemutatására törekszik, közel azonos szinten, de kisebb részletességgel, mint a Népszabadság (45% és 41%). A Népszava az ellenzéki oldal tematikáját részletesebben jeleníti meg, és a kormányoldalon a legalacsonyabb a témafelmutatási aránya (ellenzéki 55%, kormánypárti 36%). A Magyar Nemzet és a Napi Magyarország egyaránt a kormánypárti oldal tematikáját részletei jobban (45%, illetve 59%), azonban míg a Magyar Nemzetnél az ellenzéki tematika legalább 20 %-át megjeleníti, addig a Napi Magyarország az ellenzéki tematika 2%-át mutatja be olvasóinak.

Az újságokról mindezek alapján elmondható, hogy a Népszabadság és a Magyar Hírlap igyekezik mindkét oldal érveit felsorakoztatni, bár érezhető az ellenzéki oldalra húzás. A Népszava sokkal nyíltabban áll az ellenzéki oldal mellett, és jeleníti meg nagyobb súllyal az érveit. A Magyar Nemzet és a Napi Magyarország egyértelműen a kormányoldal tematikáját jeleníti meg, csak míg a Magyar Nemzet nem zárkózik el teljesen az ellenzéki kijelentések bemutatása elöl, és ugyan mértékben, de megjeleníti érveit, addig a Napi Magyarország elhanyagolható mértékben tér ki ellenzéki megszólalásokra, jóformán nem jelenít meg az olvasói előtt ellenzéki szereplőket és érveket, ami komolyan torzítja a diskurzus szerkezetének és hatalmi struktúrájának bemutatását.

Azt látjuk, hogy már az újságok szintjén is erőteljesen megjelenik a nyilvánosság formálásának igénye, és ennek megfelelően kizáró és torzító stratégiák alkalmazásával próbálják a diskurzus legitim szereplőinek és érveinek körét, illetve ebben a diskurzív térben a hatalmi (szimbolikus) tokestruktúrát befolyásolni.

Szereplők tematizációi

Jelen diskurzus elemzésekor szereplőnek vettem minden megszólalót és megszólítottat, akinek a véleménye megjelent a vita során. (lásd melléklet)

Vannak olyan megnyilatkozások, kijelentések, melyeket egy cikkben csoportok, vagy intézmények „szájába” adnak – mint Külügyminisztérium, ellenzéki pártok, kormánypárti képviselők –, amelyeket nehéz megragadni, bár véleményformálónak továbbra is tarthatjuk őket. (Főleg azért, mert képviselőik szintén résztvevői a vitának, így megszemélyesítve is megtalálhatjuk a nekik tulajdonított véleményeket.). A csoportként való megjelenés egyébként erősítheti az érvelést, abból a szempontból, hogy nem egyetlen személy áll a kijelentés mögött, hanem egy anonim szervezet, amely a bürokratikus intézmény arctalan, masszív tömegével teremt legitimációs bázist.

A megszólalók nagy része kijelentéseik alapján jól kapcsolható a két oldal valamelyikéhez. (lásd melléklet) Vannak azonban szereplők, akiknek helye ebben a kategorizációban nem adható meg egyértelműen, akik mindkét tematikához kapcsolódnak, megnyilatkozásaik ezen pólusok mentén nem értelmezhetők egyértelműen:

- egyrészt ilyen Fábry Pál a Pulitzer-díj alapítója, aki egyrészt magánlevélnek minősíti Jeszenszky Géza levelét, és ezáltal a nyilvánosságra hozatalát is elítéli és ezáltal a kormánypárti tematika kijelentéseivel kódolható, ugyanakkor a magánszféra politikától való függetlenségével kapcsolatos kijelentései az ellenzéki tematikához tartoznak;
- nagyon hasonló kijelentésekkel kapcsolódik Bárándy Péter, (az alapítvány ügyvédje) is mindkét tematikához;
- másrészt ilyen Görög Ibolya, aki protokoll-szakérto, és szintén két különböző kijelentése a két ellentétes tematikába tartozik;

Ha tovább vizsgáljuk a megszólalók és a megszólalások számát, azt láthatjuk, hogy a legtöbben nagyon kevés kijelentést tesznek, pontosabban, hogy kevés témát érintenek, sőt nagyon sokan csak egyetlen kijelentéssel kapcsolódnak a tematikákhoz. Ilyen: Eörsi Mátyás, Wisinger István, Raskó György, Bodor Pál, Csapody Miklós, Szürös Mátyás, Gero András és Majláth Mikes László, valamint a kormányzati képviselők, mint csoport szájába adott egyetlen kijelentés. A két-három témát felvonultatók közé tartozik Aczél Endre, Molnár Gyula, Dési János, Uj Péter, Suha György és az ellenzéki pártok csoportja.

Kivételnek tekinthető ebből a szempontból az egyik oldalon Jeszenszky Géza és Ungváry Zsolt, akik kijelentéseikkel a legjobban lefedik a kormánypárti tematikát, hiszen a 22 kijelentésből tőlük elhangzik 8-8 (36%). A másik oldalon Szent-Iványi István tematizál legtöbbet az ellenzéki kijelentésekből, a 45%-ban fedi le az ellenzéki tematikát.

A két szélsőség között helyezkednek el azok, akik 4-5 kérdésben is hallatják hangjukat: Kovács László, Horváth Gábor, Németh Zsolt, Simicskó István, Martonyi János, Mészáros Tamás, Charles Fenyvesi, Megyesi Gusztáv és a Külügyminisztérium.

Ha megnézzük, hogy ki mit tematizál, újfent érdekességekre bukkanhatunk. Ilyen például az, hogy Kovács László az ellenzéki tematika két pontjára reagál csak:

1.6. politikusokkal szemben alapkövetelmény az, hogy személyes véleményén felülemelkedni legyen képes

és ezen kijelentés alpontjai, melyek valamilyen szempontból specifikálják ezt a kijelentést, valamint a

2.1.1. a kijelentés tartalmát tekintve mindegy, hogy magán vagy nem magán a levél.

Érdekes, hogy nem említi az ellenzéki tematika egyik legfőbb érvét, hogy egy nagyköveti levélpapírra írott levél nem tekinthető magánlevélnek, nem minősíti a levelet – ezzel nem nyújt támadási felületet a magánszféra határait feszegető legfontosabb vitapontban –, csak Jeszenszky Géza kijelentéseit, illetve politikusi hozzáállását.

Vannak, akik csak a vita egy későbbi szakaszában, egyetlen kérdéshez kapcsolódva lépnek be: a 22-es nyitott, vagy zárt ülés kell-e politikai kérdésekben vitaponthoz. Mindkét oldalon megtalálhatjuk a csak ehhez a kérdéshez hozzászólókat: a problémát Szűrös Mátyás emelte be, és ő maga a kormánypárti érv, a zárt ülés mellett volt (mellesleg komoly ellentétet szítva ezzel pártja többi küldötte és saját véleménye között), az ellenzék oldaláról pedig Eörsi Mátyás, aki csak ezzel kapcsolatosan szólalt meg, illetve Molnár Gyula, akinek két megnyilatkozása közül az egyik erre reagált.

Egy témát „beszélt” Suha György kuratóriumi tag is, aki csak a magánszféra önállósodási törekvéseiről beszélt, a közsféráról való leválasztásának fontosságáról. (e1.4.1. és e1.4.2.)

A két oldal témastruktúrája

Ha összevetjük a két oldal leggyakrabban hangoztatott kijelentéseit a következő képet kapjuk:

Kormánypárti oldalon a legfontosabb érv, hogy a politikai jelképek csak formális jellemzők, mindig a tartalom minősít magánvá valamit, éppen ezért a közjelenyek használatából fakadó félreértések csak formai tévedések, nem képezhetik nyilvános felelősségre vonás alapját. A másik sokat hangoztatott kijelentés, hogy politikusnak és nagykövetségnek is lehet mindenről magánvéleménye – melyhez a közsférának nem lenne szabad hozzáférnie –, és ezt hivatali ténykedéseitől elválasztva kell kezelni, ugyanis ez a két szféra (köztevékenység és magánvélemény) nincsen hatással egymásra. A harmadik nagyobb érvcsokor pedig a magánlevél nyilvánosságra hozatalának problémásságához kapcsolódik, ennek sajtó-etikai hiányosságait emeli ki, nem foglalkozva azzal a másik oldalon kardinalis kérdéssel, véleménnyel, hogy e levél tartalma olyan kérdéseket érint, melyek a nyilvánosságra is tartoznak.

Ellenzéki oldalon a legfontosabb érv a kormánypárti oldal legfontosabb érvének ellentettje. Ebben a tematikában központi kijelentés, hogy a politikai jelképek egyértelműen megfosztják a véleményt magán voltától, leválasztják a politikust (és véleményét) a magánszféráról, és még ha ez nem szándékosan történik is, de e közjelenyek hatalmi pozíciót, hatalmi tokét adnak neki, legitimálják kijelentéseit, és nem csak a magánszféra szintjén. Éppen ebből fakad a második érvcsoporthoz, hogy

politikus, diplomata nem szólhat bele magánkérdésekbe, magánvéleményekbe, nem minosíthat magánembereket és szervezeteket, mert ezzel politikai tokéjét a magánszféra közvetlen befolyásolására, irányítására tudja használni. Egy nagykövet nem lehet elfogult, túl kell lépnie politikai érzelmein, ellenségeskedésén, felül kell emelkednie személyes véleményén, bármilyen szinten fogalmazza is meg véleményét, mert a két szféra (a köztevékenység és a magánvélemény) ellentétben a kormánypárti véleménnyel nem tud függetlenedni egymástól. A harmadik érvcsokor az, ahol más tematizál a két oldal, azaz ugyanazon kérdés kapcsán (magánlevél nyilvánossága) annak két különböző területét emelik ki, nem igazán reagálva a másik problematizációjára. A kormánypárti oldal arra hívja fel a figyelmet, hogy bármilyen magánlevél nyilvánosságra hozatala sérti a sajtó-etikai normákat és a feleket. Ez az eljárás nem elfogadható, ezért az ezen alapuló vádak jogossága legalábbis megkérdőjelezhető. Az ellenzéki oldal nem foglalkozik a sajtó módszereinek minosításával, mert itt valószínűleg egyetértésre kényszerülne, ami a másik oldal legitimációs bázisát erősítené, hanem azzal érvel, hogy a kijelentés tartalma a lényeges, ennek szempontjából vizsgálva az eseményeket nem játszik szerepet, hogy a levél magán volt-e vagy nem, milyen módon jutott a sajtó kezébe és hogyan került nyilvánosságra.

Az így kirajzolódó két struktúra a köz - magán és a nyilvános - nem nyilvános terek határainak definiálására, és a téma és a szereplők elhelyezésére a következő:

Kormánypárti tematika	Ellenzéki tematika
a nyilvános közéleti jelvények nem tolják el a magánvéleményt a nem nyilvános és magánszférából a nyilvános és közszférába	a politikai jelképek egyértelműen megfosztják a véleményt magán voltától, leválasztják a magánszféráról
nem kerül automatikusan a köztevékenységet folytató közéleti személy minden vonatkozásban a közszférába	egy közéleti személyiség, köztevékenységet folytató nyilvános szereplő mindig a közszférában mozog, szerepéből fakadóan nem tud kilépni belőle
egy magánlevél mindig, minden körülmények között a magánszférában kell maradjon, nem eshet nyilvános megítélés alá	egy kijelentést tartalma helyez el a magán- vagy közszférában és terel a nyilvánosság elé, nem megjelenésének módja (magánlevél, magánvélemény vagy sem)

Összefoglalva tehát azt mondhatjuk, hogy a kormánypárti oldal nem kommentálja magát a véleményt, hanem annak magánna nyilvánításával igyekszik az egész témát a „nyilvános és köz” szférájából a „nem nyilvános és magán” szférájába tolni. Ezt két lépésben teszi meg: egyrészt a nem nyilvános szférából a nyilvánosba emelés jogosságát firtatva – ez a „sajtó nem legitim módszere” érv –; másrészt, a magánszférából a közszférába emelés visszautasításával – ez a „közszereplő magánvéleménye nem lehet köztéma az alapján, hogy a köztevékenységet folytat, és közjelvényekkel felruházott” érv.

Ezzel szemben az ellenzéki megszólalók oly módon tágitják ki a közszféra határát, hogy abba a nyilvános ügyekkel foglalkozó közéleti szereplők minden

tevékenysége, a közjelenyekkel ellátott minden megnyilatkozás beletartozik, így a levél, függetlenül attól, hogy milyen célzattal íródott ebbe a szférába kerül. Ezáltal azonban azonnal a nyilvánosság színe előtt megtárgyalandó közüggé válik, mert közszereplő megnyilatkozásának legitim terepe a nyilvánosság.

Egy levél kapcsán, a vita igen kis szeletét megragadva is kemény küzdelmet és jól kidolgozott stratégiákat látunk a nyilvános diskurzusokban, mind a megszólalók, mind az intézmények szintjén. Komoly kizáró, határdefiniáló eljárások, a szereplők és a téma „tologatása” a különböző nyilvánossági szinteket képviselő szférák között, legitimációadás, illetve –megvonás, ellentétes, vagy éppen elkerülő tematizáció, ezek mind-mind a nyilvános diskurzusokat formáló tényezők és módszerek, melyek folyamatosan alakulnak, és egyben alakítják a nyilvánosság szerkezetét, a hatalmi struktúrát, a szimbolikus tokék eloszlását, a diskurzus mezejében megjelenő legitim intézmények és szereplők körét.

A felvázolt stratégiák nem egy kikristályosodott szerkezetet hoznak létre, ezek „csak” hatalmi technikák, amelyek más érték- és érdekszerkezetek mentén kialakult polarizációkat erősítenek meg.

MELLÉKLETEK

Jeszenszky Géza levele Fábry Pálnak

Kedves Barátom!

Illett volna hamarabb megköszönnöm könyved küldését. Elobb azonban el akartam olvasni, s ha nem is hosszú, de sok más napi, szívemhez jóval kevésbé közel álló írás várta a napi munkából ellopható perceket. Végre azonban az elnöki látogatás, pontosabban a chicagói utazás alkalmat adott arra, hogy közelebből is megismerjem életutad. A személyes ismeretség mellett mint a korszakot ismerő, tanító történész is kíváncsi voltam történetedre.

Nagyon jól tetted, hogy megjelentetted, legföljebb azt sajnálom sok más olvasóval együtt, hogy nem pillanthattunk be részletesebben életed egyes fejezeteibe. A legfontosabb azonban a háborús évekről szóló beszámoló, s ennek elkészítése nagy nyereség a magyar történelem tanulmányozói, kutatói számára.

Mindig tudtam és hirdetem, hogy volt egy "másik Magyarország", szép hagyományaink hu orzoje, amely nagyban hozzájárult a becsületünkön esett foltok halványításához. Errol a kommunista időkben hallgattak, hiszen zavarta volna a propagandisztikus képet, a "bunös nemzet", "utolsó csatlós" beállítást, s azt, hogy csak a kommunisták voltak az ellenállók.

Ahogy Nálad jobban kevesen tudják, az úgynevezett polgári ellenállás nemcsak mártírokat adott, de igen sok ember számára az életet mentette meg. Ha szabad illet mondanom, a nemzet nevében is köszönöm amit tettél, s azt, hogy ezt nem engedted feledésbe merülni. Mint külpolitikusnak ugyancsak hézagpótló volt mindaz, amit az 1945. tavasza utáni időről írtál, illetve mondtál. Megértem, hogy kevésbé szívesen szóltál az emigráció belső bajairól, bár errol is érdemes lenne többet tudnunk. De a fő az, hogy megélted mindezt és számot adtál róluk.

Talán itt abba is hagyhatnám, de engedd meg, hogy bizalmasan és baráti alapon fölvessek még valamit. Te is két diktatúra áldozata voltál. Az 1990-ben megalakult Antall-kormány, élén a miniszterelnökkel. Hozzád hasonlóan szemben állt mind a barna/zöld, mind a vörös rendszerrel, s az utóbbi lebontását vállalta magára. Szembe találtuk magunkat azoknak az eszeveszett gyűlöletével, akik - meggyozodésból, vagy opportunizmusból - részesei és haszonélvezői voltak a kommunista rendszernek, 1989-ben - meggyozodésból vagy opportunizmusból - szembefordultak vele (ahogy Esterházy írta, "csúcsforgalom van a damaszkuszi úton"), s nekünk nem tudták megbocsátani, hogy mi sosem lettünk párttagok, besúgók, karrieristák. Ez a gárda az újságírásban, TV-ben sikerrel járatta le az Antall-kormányt, goebbels-i módszerekkel rágalmazott bennünket, s végül jelentős szerepe volt Hornék 1994-es győzelmében. Messziről nézve ezek talán nem látszottak, s a 94-98-as kormány súlyos hibáiról, az elharapózott bunözésben és korrupcióban vitt szerepéről, felelősségéről sem igen lehetett hallani, de ezek bizony nem elismerést érdemeltek. S mégis, a Te által alapított díj igen sok kitüntetettje ezek közül került ki. Ez nem a Te felelősséged, de sajnos a kuratóriumé. Talán nem célszerű nevedet említenem, de nem akarom megrágalmazni

az összes díjazottat, ezért mégis megemlítek néhány nevet - kizárólag személyesen Neked. Nem egyforma mértékben, de a szememben nagyon igaztalanul írt és alkotott a díjazottak közül Baló György, Bolgár György, Bossányi Katalin, Farkasházy Tivadar, Gömöri Endre, Hegyi Imre, Kepes András, Megyesi Gusztáv, Mihancsik Zsófia, Nemes Gábor, R. Székely Julianna, Szénási Sándor, Vánca István. A szerkesztőségek közül visszataszító munkát végzett a TV Egyenleg, a Kritika és a Magyar Narancs. Nem a csurkisták, de a tisztességes magyar polgárok szemében ezek munkássága visszataszító, csekély kivételtől eltekintve nemcsak régi párttagok, de ma is a szocialisták (bér)tollnokai, illetve az SZDSZ rosszabb szárnyának az értelmiségi tagozatát alkotják.

Talán nem kellett volna ezt a bekezdést megírnom. De arra kérlek, tekintsd bizalmam és nagyrabecsülésem jelének. Nem én és barátaim ástunk lövészárkot 1989 után a magyar szellemi talajban. A sajnálatosan újra kiélezodo polémiák idején most sokan visszasírják az annak idején annyit támadott, ido előtt sírba taszított Antall Józsefet, aki fehér kesztyubben párbajozott a maffiózókkal.

Remélem jó egészségben szemléled ezt a furcsa posztkommunista korszakot, ahol a nácizmus új kiadása, a nemzeti kommunizmus még sok fejfájást fog okozni.

Washington D.C., 1999. június 15.

Tisztelo barátsággal köszönt:

Jeszenszky Géza

A feldolgozott cikkek jegyzéke

Népszabadság

1999. november 23. Botrányt kavart Jeszenszky levele
Uj Péter: Szteptáncosok
1999. november 24. Ellenzéki pártok kérik Jeszenszky visszahívását
Magánlevél hivatali papíron
Jeszenszky Géza levelét megírta. Nehezen választható szét a hivatali és a privát szféra
„Nem volt megzavart állapotban”
1999. november 26. Martonyi into Jeszenszkynek. Az MSZP visszahívja Szuröst a
külügyi bizottságból
1999. november 27. A Washington Post a Jeszenszky ügyrol
1999. december 1. Martonyi szerint zavart okozna Jeszenszky visszahívása

Napi Magyarország

1999. november 23. Az AP hírügynökség ellopta Jeszenszky Géza magánlevelét. A
nagykövet kifogásolja néhány magyar Pulitzer-díjas
kitüntetését
1999. november 24. Jeszenszky a helyén marad
1999. november 25. A Nemzeti Egységmozgalom közleménye
1999. november 29. Ungváry Zsolt: Kit szeressen a nagykövet? A levéltitok
szentségének ellenzéki átváltozásairól

Népszava

1999. november 23. Megbélyegzett újságírók Jeszenszky listáján
1999. november 24. Pártállástól függetlenül bírálják Jeszenszky botrányt kelto
levelét. A nagykövetet figyelmeztette a Külügyminisztérium,
az ellenzék pedig lemondásra szólította fel
Dési János: Jeszenszky és a buta nép
1999. november 25. Külügyi bizottság előtt a Jeszenszky botrány
1999. november 26. Miniszteri figyelmeztetés Jeszenszkynek
1999. november 27. Jeszenszky a nézeteirol
Megyesi Gusztáv: A kiskövet magánlevele

Magyar Hírlap

1999. november 23. Jeszenszky bírálta a Pulitzer-díjasokat
 1999. november 24. Az MSZP és az SZDSZ visszahívna a nagykövetet. Jeszenszky: nem hibáztam – Simicskó: nem volt szerencsés a levél megírása
 1999. november 25. Fábry kétszer tett javaslatot. Jeszenszky Gézával sohasem találkozott az alapítványtevo
 Az alapító tanácsai
 A kurátorok függetlenek
 1999. november 26. Zárt ülésen Jeszenszkyrol. A külügyi bizottságban ismét eltér az ellenzék és a kormánypártok álláspontja
 Majláth Mikes László: Kedves barátom!
 1999. november 27. Gero András: 1999. november vége
 1999. november 29. Mészáros Tamás: Miért kellett, hogy így legyen?

Magyar Nemzet

1999. november 23. A Pulitzer-díjasok körét kifogásolja. Vihar támadt a washingtoni magyar nagykövet magánleveléből
 1999. november 24. A tárcsa kiáll Jeszenszky mellett. Az MSZP és az SZDSZ felháborodott a levélen
 1999. november 26. Hosszabb időt igényel az olajügy-vizsgálat. A külügyminiszter nem hívja vissza Jeszenszky Gézát
 1999. november 27. Charles Fenyvesi: Érzékeny tollnokok

Ellenzéki tematika

1. köz és magán szféra határai, hatásai egymásra
 - 1.1 politikai jelképek
 - 1.1.1 egyértelműen megfosztják a véleményt magán voltától, leválasztják a politikust (véleményét) a magánszféráról, és hatalmi pozíciót adnak neki
 - 1.1.2 nem véletlen volt a hivatali papír, hanem szándékolt
 - 1.2 politikus (nagykövet) nem szólhat bele magánkérdésekbe, magánvéleményekbe, nem minosíthat újságírókat és pártokat, nem szólhat bele egy független alapítvány dolgaiba
 - 1.3 a politikus magánvéleménye
 - 1.3.1 minosíti magát a politikust is
 - 1.3.2 politikus ténykedései nem tudnak függetlenek lenni magán véleményétől
 - 1.3.3 nagykövet nézetei minosítik magát a nagykövetet és ezáltal Magyarországot is Amerikában
 - 1.4 magánszféra viszonya a köz-höz, leválasztása róla
 - 1.4.1 a magánszférát, a független és önálló intézmények működését nem tudja befolyásolni a politika, politikusok véleménye
 - 1.4.2 cél, hogy a magánszféra intézményei is távolságtartók legyenek a politikával szemben
 - 1.5 a nagykövetnek csak a köz ügyeivel szabad foglalatzkodnia és nem szabad politikai tokéjét, hatalmát a magánszféra közvetlen befolyásolására, irányítására használnia
 - 1.6 politikussal szemben alapkövetelmény, hogy személyes véleményén felülemelkedni legyen képes
 - 1.6.1 nem lehet elfogult egy diplomata
 - 1.6.2 nagykövetnek túl kell lépnie politikai érzelmein, ellenségeskedésén
 - 1.6.3 egy politikus nem fogalmazhat sértoen, durván...
 - 1.7 nem politikusi alkat
2. nyilvános és nem nyilvános szféra határai
 - 2.1 a kijelentés tartalmának nyilvánossága
 - 2.1.1 a kijelentés tartalmát tekintve mindegy, hogy magán vagy nem magán a levél
 - 2.1.1.1 botrány esetén gyorsan mindegy lesz az ilyesmi
 - 2.1.2 a nyilvánosságra hozatal problémás, de jogos a tartalom miatt
 - 2.1.2.1 talán ellenszenves az a mód, ahogyan a levél nyilvánosságra került, de még ellenszenvesebb a tartalma
 - 2.1.3 ha már nyilvánosságra került, nem lehet nem beszélni róla

- 2.2 zárt ülés, nyilvános ülés politikai kérdésekben
- 2.2.1 nyilvánosságot érintő kérdésekben nyitott ülés kell

Kormánypárti tematika

1. köz és magán szféra határai, hatásai egymásra
 - 1.1 politikai jelképek
 - 1.1.1 a politikai jelképek csak formális jellemzők, a tartalom minősíti magánna a levelet
 - 1.1.2 technikai kérdés, hogy a hivatalos nagykövetségi levélpapírra írott levél magánlevélnek minősül-e, vagy sem
 - 1.1.3 hivatalos nagykövetségi papírra magánlevelet írni csak formai hiba
 - 1.1.4 zárt boríték – magánlevél, mindegy, hogy milyen (hiv. vagy nem) papíron
 - 1.2 politikus, politika beleszólási joga magánkérdésekbe, magánvéleményekbe, ezek minősítése
 - 1.2.1 a bizottságnak nincs joga vájkálni egy magánjellegű levélben
 - 1.2.1.1 a külügy nem tudja és nem is kívánja kommentálni a magánvéleményt
 - 1.2.1.2 egy magánlevél bizalmasan kezelendő magánvitákat tartalmaz
 - 1.2.2 a nagykövetségnek is lehet mindenről magánvéleménye, amihez a köznek semmi köze
 - 1.2.3 a nagykövetségnek kell, hogy legyen magánvéleménye, és ennek tükröznie kell politikai véleményét
 - 1.3 a politikus magánvéleménye
 - 1.3.1 nem minősíti magát a politikust is
 - 1.3.2 ténykedéseire nincs hatással magánvéleménye, ez két külön szféra, elválasztva egymástól
 - 1.3.2.1 Jeszenszky Magyarország érdekeit képviseli a hivatalos amerikai körök irányában
 - 1.3.2.2 diplomata tevékenységét az alapján kell megítélni, hogy azt milyen színvonalon végzi, nem a magánkijelentései alapján
 - 1.3.3 magánlevélben néha erosen fogalmaz az ember, de az ilyen érzelmeknek megvan a helyük az ember magángondolkodásában
 - 1.4 politikus (nagykövet) magánvéleménye nem érinti a külpolitikát és a magyar diplomáciát
 - 1.5 nem kell központilag szabályozni a hivatalos és magán vélemény szétválasztásának módját – ehelyett óvatosság és körültekintés
2. nyilvános és nem nyilvános szféra határai
 - 2.1 magánlevél nyilvánosságra hozatala
 - 2.1.1 engedély nélkül az sérti a sajtó-etika szabályait, és a feleket
 - 2.1.2 újságírói etika elmosódó határai
 - 2.1.3 ellenőrizetlen módszerek

- 2.1.4 levéltitok szentségének megsértése
- 2.1.5 J. G. magánlevelét a hírügynökség ellopta

- 2.2 zárt ülés, nyilvános ülés politikai kérdésekben
- 2.2.1 személyi kérdésekben zárt bizottsági ülés kell-e

Az egyes megszólalók kijelentéskódjai

Fábry Pál k111 k122 k211 e141	Jeszenszky Géza k112 k133 k211 k214 k213 k215 k1322 k122	Bárándy Péter e142 k211	Szent-Iványi István e111 e12 e15 e211 e162 e112 e211 e163 e16	Kovács László e16 e161 e211 e162 e163
Horváth Gábor k14 k1211 k1321 k111 k132 k122	Aczél Endre e111 e12 e15	Görög Ibolya k122 e111	Eörsi Mátyás e221	Molnár Gyula e221 e12
Németh Zsolt k111 k132 k113 k122	Ungváry Zsolt k214 k212 k213 k111 k113 k133 k114 k113 k211	Simicskó István k111 k113 k122 k121 k132 k15	Dési János e12 e131 e162	Wisinger István e111
Raskó György e17	Bodor Pál e2121	Martonyi János k113 k111 k1212 k15	Csapody Miklós e213	Szurös Mátyás k221
Uj Péter e131 e2111	Gero András e111	Mészáros Tamás e111 e15 e132 e12	Suha György e141 e142	Charles Fenyvesi k213 k215 k111 k123
Megyesi Gusztáv E111 e12 e132 e112 e15 e211	Majláth Mikos László e111	Külügy-minisztérium k111 k14 k211 k1211	Ellenzéki pártok e111 e162	Kormánypárti képviselők k121

Az egyes lapokban megjelent kijelentések kódolása

Dátum	11. 23.	11. 24.	11. 25.	11. 26.	11. 27.
Népszava	e111	e141	e111	k113	k122
	k111	k113		e111	k211
	k122	k111		e162	k213
	k211	k14		k121	e162
	e211	k111		k221	e111
	e12	e12		e221	e111
		e163			e12
		k111			e132
		k113			e112
		k122			e15
		e12			e211
		e211			e15
		e163			
		e141			
		e12			

Dátum	11. 23.	11. 24.	11. 25.	11. 26.	11. 27.	11. 29.
Magyar Hírlap	k211	k15	k111	e221	e111	e111
	e12	e111	e141	k111		e15
	e15	k14	e142	k1211		e111
		k1211		k113		e132
		k111		k15		e12
		k132		e162		e111
		k111		e111		
		k211				
		k211				
		k111				
		k113				
		k132				
		k221				
		k16				
		k1211				

Dátum	11. 23.	11. 24.	11. 26.	11. 27.
Magyar Nemzet	k111	k111	k111	k213
	k211	k113	k1212	k215
	k211	k122	k113	k111
	k214	k132		k111
		e12		k123
	e211			
	e163			
	e162			

Dátum	11. 23.	11. 24.	11. 26.	11. 27.	12. 01.
Népszabadság	k111	e111	k113		e112
	k122	e12	k121		k1212
	e111	e16	e213		k113
	k112	k111	k221		
	k133	k14	e221		
	k211		e221		
	k111	k14	k111		
	e142	k1211	k1212		
	k211	k1321	k113		
	e131	e161	e111		
	e2111	e15	e162		
		e15			
		e211			
		e111			
		e162			
		k215			
		k111			
		k211			
		e111			
		e12			
		e15			
		k122			
	e111				
	e2121				

Dátum	11. 23.	11. 24.	11. 25.	11. 29.
Napi Magyarország	k215	k211		k214
	k211	k111		k212
	k111	k111		k213
	k211	k132		k111
	k214	k113		k113
	k213	k111		k133
	k215	k122		k114
		e211		k113
		k221		k111
		e141		k212
		k1322		k221

Milyen mélységben mutatják be az egyes lapok a két tematikát

	kormánypárti tematika (%)	ellenzéki tematika (%)
Népszabadság	59	70
Magyar Hírlap	41	45
Népszava	36	55
Magyar Nemzet	45	20
Napi Magyarország	59	2

Irodalomjegyzék:

- Béres István – Horányi Özséb (szerk.)(1999): *Társadalmi kommunikáció* Osiris Kiadó, Budapest, 1999.
- Foucault, Michel (1991): *A diskurzus rendje* In: Holmi, 1991. július (868 – 889. o.)
- Foucault, Michel (1999): *A szexualitás története I. A tudás akarása* Atlantisz, Budapest, 1999.
- Habermas, Jürgen (1990): *A kommunikatív cselekvés elmélete I-II.* A Filozófiai Figyelo és a Szociológiai Figyelo különkiadványa
- Habermas, Jürgen (1993): *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása* Századvég – Gondolat, Budapest, 1993.
- Heller Mária – Némedi Dénes – Rényi Ágnes (1990.): *Vázlat a nyilvánosság-fogalom értelmezéséhez* In: Szabó Márton (szerk.): *Tükör által homályosan* MTA Társadalomtudományi Intézete, 1990. 111-123. o.
- Heller Mária – Rényi Ágnes (1997): *„Magánbunók és közerkölcsök”. A „köz” és a „magán” ellentéte és a nyilvánosság problémája* In: Szabó Márton (szerk.): *Szövegvalóság. Írások a szimbolikus és diszkurzív politikáról* Scientia Humana, Budapest 1997.
- Price, Monroe E. (1998): *A televízió, a nyilvános szféra és a nemzeti identitás* Magveto, Budapest, 1998.
- Wacquant, L. J. D. (1990): *A reflexív szociológia felé. Muhelybeszélgetés Pierre Bourdieu-val.* In: *Replika* 1990/1. 51-71. o.